

GRØNLANDS KATOLSKE MIDDELALDER

SET GENNEM VATIKA NETS ARKIVER

Af frater *Finn Lynge* OMI

Da reformationen blev indført i Danmark i 1536, brast dermed for hele Skandinavien de bånd, der i mere end et halvt årtusind havde knyttet nordisk kultur til Rom og de derfra udgående åndelige og kulturelle strømninger. Og ikke blot den skandinaviske halvø, også de gamle nordiske øbesiddelser i havet vesterpå fulgte med i den kirkelige omvæltning - dog på een undtagelse nær; man gjorde intet for at få reformationen indført på Grønland. Næsten to århundreder skulle gå hen, før man i 1721 fik sendt en missionær af sted til den fjerne og svært tilgængelige ø med det formål at bringe lutherdommen til de nordboer, som man formodede endnu levede der i „papismens mørke“ ligesom deres forfædre. Hans Egede, som missionæren hed, blev dog skuffet; han fandt hverken katolicisme eller nordboer, men kun hedenske eskimoer, i hvis omvendelse til kristendommen han da så sit livs opgave.

Men man troede altså dengang, at der stadig levede kristne, omend katolske, nordboer på Grønland. Hvorpå begrundedes nu en sådan formodning - eller et sådant håb? Den grundede sig på mindet om den efter tidens forhold ret tætte forbindelse, man gennem 4 århundreder havde haft med den norsk-islandske koloni deroppe, en koloni, der var ret anselig og spredt over et stort landområde, og som siden 1126 havde været et selvstændigt bispedømme - det såkaldte Gardarbispedømme. Dette var religiøst set så livskraftigt, at det havde kunnet oprette hele to klostre på trods af, at man her mindre end noget andet sted kunne tillade sig at ødsle med erhvervskræfterne - det drejede sig om et kloster for benediktinerinder og et for regelbundne augustinerkanniker.

Som enhver anden katolsk biskop havde også bispen af Gardar en såvidt mulig regelmæssig korrespondance med sin ærkebiskop og med Rom. Og eftersom pavestolen tidligt gjorde det til sit princip omhyggeligt at tage vare på alle de dokumenter, der indløb fra hele verden, kunne man forvente i Vatikanets samlinger at finde en række dokumenter også fra det halvfemte århundrede, hvor Grønland var katolsk. Givetvis ligger der her mange interessante manuskripter og venter på at komme frem i dagens lys. Det er imidlertid et overmenneskeligt arbejde at

foretage en minutiøs undersøgelse af de enorme kirkehistoriske dokumentsamlinger, som på Vatikanerarkivets reolhylder optager en plads af 12 til 14 km, og der er endnu her materiale til generationers historiske forskning. At man langtfra kender hele materialet skyldes, at det først var under Leo XIII, henimod slutningen af forrige århundrede, at historieforskerne fik fri adgang til disse samlinger.

Indtil videre har vi kun kendskab til ialt 7 dokumenter, i hvilke spørgsmål vedrørende Grønland behandles - et beskedent antal, sammenlignet f. eks. med dokumenterne vedrørende Danmark, som når et antal af ca. 6000. Alle manuskripterne, som er sirligt prentede med en svært læselig håndskrift på gulnet pergament, er affattede på latin - dog ikke det klassiske litterære latin, men et latin, der i høj grad er tilpasset omstændighederne, som når der f. eks. skal behandles spørgsmål vedrørende sælskind og hvalbarder, som vi skal se det.

Den første pavelige skrivelse, i hvilken vi finder Grønland nævnt, er Gregor IV's bulle „Omnium fidelium“ fra år 835, i hvilken han giver sin apostoliske tilslutning til oprettelsen af et ærkebispesæde i Hamborg og udnævner Ansgar til at beklæde dette høje embede og til at være pavelig legat for „alle omkringliggende, nordlige og østlige lande“, blandt hvilke nævnes Danmark, Sverige, Norge, Færøerne, Grønland, Helsingeland, Island og Slavernes land. Grønland og Island må dog her være senere indskud af en kopist. Ganske vist er der teoretisk en lille mulighed for, at man allerede i midten af det 9. århundrede har hørt tale om Grønland gennem de irske munke af St. Columbas orden, der kom til Island omkring år 800 og derfra som de første opdagede landet, men selve navnet „Gronlandan“, som det står i manuskriptet, er først kommet i brug efter Erik den Rødes kolonisation i slutningen af det 10. århundrede. Det må altså være en indføjelser, sandsynligvis med det formål at fastslå ærkebiskoppen af Hamborg-Bremens overhøjhed også over Grønland, da der var kommet en stabil kolonisation i gang der; efter at der var blevet oprettet et specielt ærkebispesæde for Skandinavien, prøvede ærkebisperne af Hamborg-Bremen nemlig flere gange at tilbagevinde deres jurisdiktion over Norden.

Det næste dokument i rækken er næsten 400 år yngre - en bulle, udstedt den 13. februar 1206, med bekræftelsen af oprettelsen af ærkebispesædet Nidaros, det nuværende Trondhjem, som administrationscentrum for 9 bispedømmer, hvoraf 4 i Norge selv og 5 i kolonierne vestpå; blandt disse sidste er også Gardar nævnt. Ærkesædet i Nidaros blev oprettet på foranledning af den engelske kardinal Nicholas Brakespear, der senere blev pave under navnet Hadrian IV. Han var som speciel legat blevet sendt til Norge i 1152 for at undersøge de kirkelige forhold og indføre forskellige forbedringer, hvilken opgave han kom så godt fra, at nordmændene gav ham tilnavnet „den gode“. Til gengæld for, at han skaffede nordmæn-

Kirkeruinen på Brattahlid.

Foto: Nationalmuseet

dene deres egen ærkebiskop, fik han løfte om regelmæssig kirkeskat, de såkaldte peterspenge, fra alle de norske bispedømmer. Også Gardar regnedes herindunder.

De følgende tre dokumenter i rækken, fra 1276, 1279 og 1282, omhandler alle problemer vedrørende Grønlands tilskud til det norske ærkebispedømmes korstogsskat. I 1274 bestemtes det nemlig på et koncilium i Lyon, at alle gejstlige i seks år skulle betale tiende til bedste for tilbageerobringen af Palæstina, som var i saracenernes hænder. I bestemmelserne vedrørende denne korstogsskat hed det,

at hver ærkebiskop personligt skulle rejse rundt i sine bispedømmer og se til, at tienden blev behørigt indbetalt. Dette var imidlertid en tung byrde for den norske ærkebiskop på grund af de store afstande, og han skrev derfor til paven og bad om lov til at lade en udsending foretage kollekten i sit sted. I pave Johannes XXI's svar, som er afsendt fra Viterbo i Italien den 4. december 1276, hedder det bl. a.:

„. . . I siger, at det volder store vanskeligheder at foretage en personlig rundrejse, da bispedømmet Gardar, som hører ind under Eders provins og ledelse, er så fjernt beliggende fra ærkebispesædet, at, bl. a. på grund af havets vildskab, fem år næppe vil være nok til en visitats . . .“

Dette, der først kan synes overdrevet, bliver mere sandsynligt, når man tager i betragtning, at man normalt brugte en sommer til etappen Norge-Island, en anden sommer til etappen Island-Grønland, og en sommer til at besøge alle bopladserne i Østerbygd og Vesterbygd, som de beboede distrikter på Grønland kaldtes. Således kunne der let for en kongelig eller gejstlig udsending hengå fem år mellem udrejse og hjemkomst.

I 1279, den 31. januar, afsendte pave Nikolaj III en skrivelse til ærkebispen af Nidaros, i hvilken han billigede dennes meddelelse om, at han havde givet udsendingen til Grønland fuldmagt, ikke blot til at indkræve korstogsskatten, men også til på grund af de mange specielle omstændigheder og under forudsætning af pavelig godkendelse at løse alle grønlandske gejstlige fra den bod, de måtte være skyldige ved eventuelle overtrædelser af kirkeloven; paven tilstedte dette, ikke blot for Grønland og ikke blot for den aktuelle situation, men for alle de norske øbesiddelser i Atlanterhavet for al fremtid.

Ærkebiskoppens udsending må være taget af sted til Grønland i 1277 straks efter det føromtalte bekræftende svar fra Johannes XXI, for i 1282 er han atter tilbage i Norge, og paven, der nu hedder Martin IV, modtager en skrivelse, hvori der tales om vanskelighederne ved at opkræve tiende på Grønland, da folkene der ingen penge har. Det hedder bl. a.: „. . . Den grønlandske tiende kan kun betales i huder af okse* og sæl samt hvalrøstænder og hvalbarder, hvilket næppe kan sælges til nogen høj pris.“ Ærkebispen stiller derpå spørgsmålet, hvordan disse fjerntliggende og fattige bispedømmer skal forholde sig, da deres tilskud til de svimlende korstogsudgifter jo ikke repræsenterer nogen reel pekuniær værdi. - I Martin IV's svar, dateret 4. marts 1282, hedder det, at de bør give deres tiende i landets naturalier, og at disse så i Norge må omsættes i penge og gå ind i den norske korstogsskat. I det samme dokument opfordrer paven iøvrigt den norske konge til ikke at røre ved disse møjsommeligt indsamlede beløb. Ofte beslaglagde kongerne nemlig en god portion af kirkeskatten, og når det, der blev tilbage,

* Det er uvist, om *bovina* i den latinske original skal tydes som „okse“ eller „rensdyr“.

Hvalseð kirkeruin i Qaqortoq ved Julianehåb.

sendtes ned gennem Europa til Rom, blev det tit yderligere decimeret af landevejsrøvere eller af de fyrster, hvis lande man kom igennem, og som krævede deres rigelige „told“.

Det kan måske undre, at de kirkelige myndigheder lagde så megen vægt på at opkræve en selv ganske ubetydelig tiende i så fjerntliggende og fattige egne. Omkostningerne ved at sende en mand ud på en så lang rejse som til Grønland oversteg sandsynligvis det udbytte, der kunne komme ud af det i form af tiende. Men dette må ses på baggrund af, at den universelle korstogs-skat for middelalderens kristenhed foruden at skulle gå til dækning af udgifterne ved en bekostelig krig tillige havde sin betydning på et andet og højere plan. Den var for dem et af de mange udtryk for den åndelige enhed, det fællesskab i troen, som dengang ompændte hele den vestlige kultur, og som altså også, når lejlighed gaves, gav sig rent praktisk udtryk efter princippet: een for alle og alle for een. Korstogsskatten havde ikke blot sin økonomiske, men også sin symbolske betydning, og dette sidste aspekt er det, der især falder i øjnene i dette tilfælde, hvor skatten så at sige ingen praktisk værdi havde. Sådan går det altså til, at Grønlands

kristenhed i middelalderen har ydet sit tilskud til krigen i Palæstina i form af sælskind og hvalbarder.

Det er velsagtens de to sidste dokumenter, der har den største interesse; de giver et overordentligt levende billede af de grønlandske nordboers stadig mer fortvivlede situation i det 15. århundrede. Henimod slutningen af middelalderen forholdt det sig nemlig sådan, at skibsforbindelserne mellem Norge og Grønland stadig blev færre og usikrere. Hovedårsagen hertil var den sorte pest, som hærgede Skandinavien i midten af det fjortende århundrede og som dræbte op til to trediedele af befolkningen. Da den frygtelige epidemi var ovre, tog de norske konger forholdsregler for helt at skære forbindelsen med Grønland over; de havde desperat brug for arbejdskraft og mente ikke at kunne afse mænd til så meget som en skibsbesætning. Så måtte nordboerne på Grønland se at klare sig selv. - Heroppe så det imidlertid sort ud. Klimaet forandrede sig, det blev koldere, kvægvavl og landbrug blev stadig vanskeligere, og man begyndte at få ubehagelige sammenstød med et nyt folk, der kom ned fra nord, eskimoerne eller „skrællingerne“, som nordboerne kaldte dem.

Et vidnesbyrd om disse forhold har vi i en skrivelse, som pave Nikolaj V i 1448 sendte til biskopperne i Skalholt og Holar på Island for at bede dem om at komme de nødstedte grønlændere til hjælp. Vi gengiver dokumentet i dets helhed:

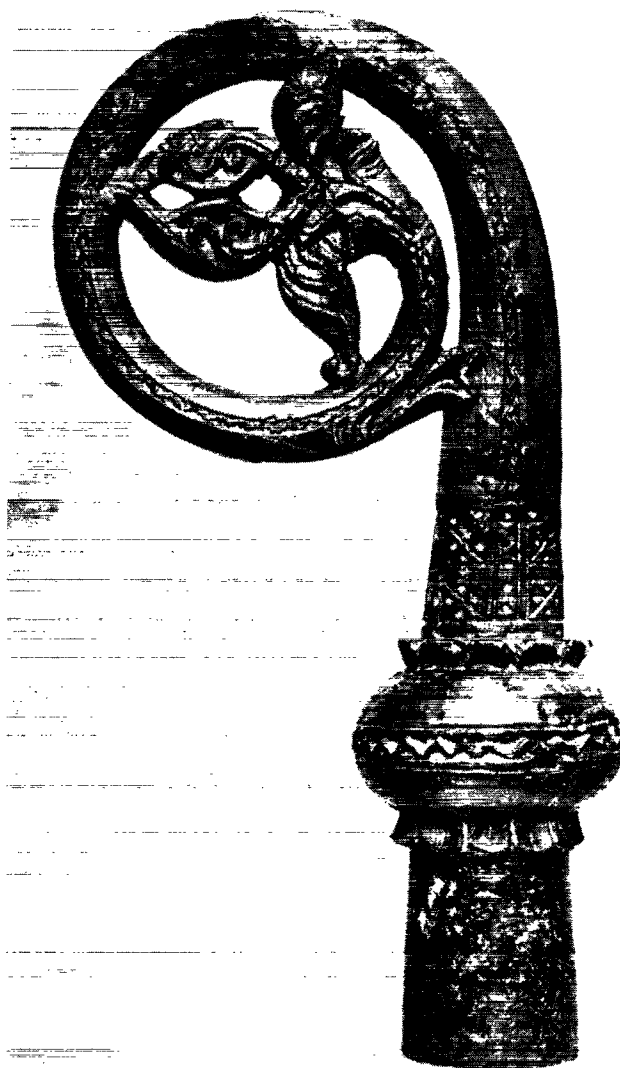
„Nikolaj, Biskop, Guds Tjeneres Tjener, til sine Ærværdige Brødre, Biskopperne af Skalholt og Holar. Hilsen og Apostolisk Velsignelse.

På grund af den apostoliske pligt, som er blevet pålagt Os fra oven, har Vi ansvaret for alle kirkerne, og i henhold til Herrens bud sætter Vi al Vor omsorg ind for at frelse de sjæle, der er blevet forløst ved frelserens dyrebare blod, idet Vi arbejder på at genoprette den fuldkomne ro og orden ikke kun blandt dem, der alt for ofte rystes i deres grundvold af ugudelighedens og kætteriernes uvej og storme, men også blandt dem, der lider under forfølgelsens trængsler og omvæltninger. Smertefulde nødråb, der har fyldt Vort hjerte med bitterhed, er nået til Os fra Vore kære sønner, de indfødte og alle indbyggerne på øen Grønland, som man fortæller befinder sig ved oceanets yderste grænser, ved kongeriget Norges nordlige kyst, i provinsen Nidaros. I henved 600 år har disse øboere bevaret den kristne tro ren og uskadt under den Hellige Romerske Kirkes og den Apostoliske Stols vejledning og ved den glørværdige konge St. Olavs iver, og i deres dybe gudsfrygt har de i tidens løb opført talrige sognekirker og en bemærkelsesværdig katedral, i hvilke Gudsdyrkelsen udøvedes med flid og iver; men med Hans tilladelse, som i sin uransagelige visdom tugter dem, der elsker Ham, og lutrer dem ved prøvelser, blev befolkningen i disse kolonier for omkring 30 år siden udsat for blodige angreb fra hedenske barbarer, ankomne i en flåde fra

fjernere kyster; med ild og sværd hærgede de det ganske land og lagde bygderne øde, og kun ni sognekirker, beliggende i vanskeligt tilgængelige bjergegne, er blevet tilbage på denne efter sigende meget store ø. Disse barbarer bortførte mange af indbyggerne, mænd og kvinder, i fangenskab, i særdeleshed dem, som de skønnede at være stærke nok til at udholde et livsvarigt fangenskabs og slaveris ág.

Imidlertid er det lykkedes størstedelen af de bortførte at undslippe, og efter at være vendt hjem og at have genopført deres bygder fornyede de deres nødråb i håbet om, at den kirkelige tjeneste dog måtte kunne komme til sin ret igen eller endog udvides. Men da de lider under mangel og hunger som følge af de ulykker, der er overgået dem, har de endnu ikke været i stand til at underholde et præsteskab og en biskop, og de har nu i 30 år været berøvet konfirmationens sakramente og al kirkelig betjening, med mindre da

en eller anden præst på trods af den store afstand har villet komme og synge messe i en af de kirker, som barbarerne har ladet uskadede. De har nu appelleret til Vor faderlige omsorg og har ansøgt Os om med pavestolens autoritet at støtte deres gode og gudfrygtige bøn om hjælp i åndelig nød. Vi ville gerne vide de nærmere omstæn-

Hovedet af bispestaven, der er skåret i hvalrostand, blev fundet i 1926 ved Gardar.

Foto: Nationalmuseet

digheder ved deres åndelige trængsel og behov, men da Vi ikke har nogen nøjagtig kundskab om disse øboeres forhistorie og hele situation, og da man har ladet Os vide, at Eders bispedømmer befinder sig ikke langt fra bemeldte ø, forordner Vi herved ved pavelige buller og pålægger Eder, at I begge, eller een af Eder, foretager en omhyggelig undersøgelse af baggrunden for ovenanførte meddelelser, og hvis det har sin rigtighed, at dette folk er kommen til kræfter igen og har næringsmuligheder, så at det er tjenligt til at opfylde dets ønsker, at I da vier dertil skikkede præster og indsætter dem i sognetjenesten ved de genopbyggede kirker for at forvalte sakramenterne; efter Eders eget skøn kan I tillige - efter samråd med Eders ærkebiskop, såvidt som de store afstande måtte tillade det - vie en handlekraftig og dygtig mand, som er i fred med Os og den Hellige Stol, til at være biskop over disse øboere; I har hermed fuldmagt til - begge eller een af Eder, som det nu tykkes Eder bedst - i Vort sted at vie ham efter kirkens sædvanlige forskrifter og overgive ham den åndelige og timelige ledelse efter på tilbørlig vis at have modtaget troskabseden mod Os og mod den Hellige Romerske Kirke, som det er skik. Ved Vor apostoliske autoritet overdrager Vi Eder den hele og fulde frihed til i alle ting at handle, som det tykkes Eder bedst, uden hensyn til de statutter, kirkelige sædvaner, kanoniske dekreter eller andre bestemmelser, der måtte kunne stille sig i vejen.

Givet i Rom, ved St. Potentiana, den 20. september det Herrens år 1448, som er Vort Pontifikats det andet.“

Når det i dette dokument hedder, at de kristne kolonier på Grønland var 600 år gamle, må det skyldes forfalskningerne i den tidligere omtalte bulle fra år 835 med Ansgars udnævnelse til ærkebiskop over Norden. Ikke engang i Skandinavien var kristendommen jo så gammel. I virkeligheden var den grønlandske kristenhed lidt over 400 år gammel, idet kristendommen i henhold til det islandske altings bestemmelser var blevet erklæret officiel religion det år 1000. Dog havde allerede på dette tidspunkt visse grupper af kristne munke fra Irland haft deres mer eller mindre faste tilholdssted på Grønland i henved 130 år. - Den katedral, der omtales som et eksempel på det blomstrende kirkelige liv, ser vi endnu den dag i dag ruinerne af i Igaliko i Julianehåbsfjorden.

Hvorfra pave Nikolaj V havde sine oplysninger om forholdene på Grønland er det endnu ikke lykkedes at opklare. Vi ved heller intet sikkert om, hvorvidt de islandske biskopper efterkom opfordringen om at komme grønlænderne til hjælp; mest sandsynligt er, at de ikke gjorde det, hvis man da skal holde sig til den syvende og sidste pavelige skrivelse vedrørende Grønland, som er fra året 1492. Dette dokument er de underkuede og uddøende nordboers sidste nødråb til deres kristne hjemland, der har svigtet dem, inden de synker hen i over to århundreders

totale glemsel. I deres fortsatte isolation og under tryk af de store næringsvanskeligheder, som klimaændringen forvolder, er de nu helt bukket under for eskimoernes stadigt hyppigere og heftigere angreb. Hvorledes det er lykkedes dem at få bud til paven i Rom er ikke så lidt af en gåde.

Hvorom alting er, i 1492 skriver pave Alexander VI en anbefalingskrivelse for en vis benediktinermunk Matthias Knudsen, hvis højeste ønske det er at komme de nødstedte grønlændere til undsætning. I dette dokument hedder det bl. a.:

„... Efter hvad man har ladet Os vide, befinder bispedømmet Gardar sig i det land Grønland, ved verdens ende. I mangel af brød, vin og olie nærer indbyggerne der sig sædvanligt af tørret fisk og mælk, og på grund af havets tilfrysning, som hemmer de i forvejen meget sjældne skibsforbindelser, siges der nu at være hengået firsindstyve år siden sidste forbindelse, og i lige så lang tid har landet været berøvet biskop og præster. Som en begrædelig følge af mangelen på gejstlige har nu størstedelen af bispedømmets indvånere, som førhen var katolikker, fornægtet den dåb, de har modtaget. Det eneste, der er tilbage som et minde om den kristne religion, er et korporale (d. v. s. en slags lille alterdug), på hvilket den sidste præst konsekreerede Kristi legeme for over 100 år siden, og som de troende lader udstille en gang om året.“

Skrivelsen fortsætter med en anbefaling af den initiativrige og modige Matthias Knudsen og med en henstilling til alle kirkelige myndigheder, til hvem han måtte henvende sig, om at yde ham gratis hjælp med alt hvad der måtte være nødvendigt eller nyttigt som udrustning til en grønlandsrejse. Og under forudsætning af, at han når frem, udnævnes han til biskop af Gardar. - Efter alt at dømme blev den planlagte expedition dog ikke til noget.

Dette pavelige dokument, som er fra samme år som Columbus' opdagelse af Amerika, er det sidste spor, vi har af Grønlands katolske kristenhed. - At den nye verden, som kom ind i historien med de spanske eventyrere, og den gamle verden, der på samme tid svandt bort af historien med vikingernes grønlandske efterkommere, i virkeligheden tilhørte eet og samme kontinent, var der ingen, der tænkte sig muligheden af. Og samtidig med, at alles øjne vendtes mod de nye horisonter og deres eventyr og rigdomme, gik Grønland i glemmebogen, og nordboerne bukkede under og forsvandt efter et århundredes kampe med eskimoerne.

Et nærmere kendskab til bispedømmet Gardars historie kunne opnås gennem studiet af de mange middelalderlige dokumenter, som opbevares i Danmark og Norge; men allerede disse vidnesbyrd fra Vatikanerarkivet, som vi her har prøvet at sætte ind i deres historiske sammenhæng, kaster et værdifuldt lys ind over den forbindelse, som middelalderens kirkelige fællesskab knyttede mellem Grønland og Rom, kristenhedens hovedstad.